

Урок з історії та громадянської освіти: «Справа Гонґадзе: Коли один голос голосніший за систему»

Для учнів 9-11 класів

→ Очікувані результати

Після цього уроку учні та учениці зможуть:

- **Пояснювати**, ким був Георгій Гонгадзе, спираючись на факти його біографії.
- **Наводити приклади** боротьби Георгія Гонгадзе за свободу слова та того, як його діяльність вплинула на революційні процеси та розвиток громадянського суспільства в Україні.
- **Аналізувати** особливості медіапростору України кінця 1990-х – початку 2000-х років.
- **Пояснювати** роль та унікальність проєкту “Українська правда” як першого незалежного інтернет-видання.
- **Оцінювати** вплив “касетного скандалу” на українське суспільство та політику.
- **Висловлювати власні судження** про значення свободи слова та роль незалежних медіа в сучасній демократичній державі.

→ Ресурси

- Мультимедійний проєктор, екран, колонки.
- Роздруковані комплекти першоджерел (за кількістю груп).
- Аркуші А3 або фліпчарт, маркери.
- **Ключові вебресурси :**
 - [Біографія Георгія Гонгадзе.](#)
 - [Інтерактивна історія справи Гонгадзе.](#)
 - [Премія імені Георгія Гонгадзе \(інформація про лауреатів\).](#)
 - [Стаття до 24-х роковин зникнення.](#)

→ Теорія (для вчителя)

- **Свобода слова:** Одна з фундаментальних свобод людини, закріплена в Конституції України, що означає право вільно висловлювати свої думки, переконання та поширювати інформацію без цензури.
- **Цензура:** Наприкінці 1990-х в Україні процвітала цензура, прихована і не дуже. *"Наприкінці 1999-го в Україні була шалена цензура. Кучма щойно вдруге переміг, і все тільки погіршувалося. Наприклад, на моїй останній зустрічі з Кучмою, коли він збирав свій пул, тобто найбільш наближених журналістів, на вході кожному видавали таку смужечку паперу, на якій було написане запитання. Я відмовилась брати її, але дуже часто навіть пулу говорили, що таке-то питання не ставимо, про це президент говорити не буде", – згадує Олена Притула.*
- **"Четверта влада":** Метафора, що описує значний вплив незалежних ЗМІ на суспільство та державні інститути (законодавчу, виконавчу, судову владу). Історія Гонгадзе — це приклад того, як "четверта влада" кинула виклик першій.

→ Методичні поради для вчителя

- **Наголос на житті, а не на смерті:** Ваша головна мета — показати силу ідей Гонгадзе. Покажіть його як сміливого інноватора, який випередив свій час, а не лише як жертву злочину.
- **Будьте модератором:** Не давайте готових відповідей. Ставте відкриті запитання, заохочуйте учнів до висловлення різних, навіть суперечливих думок, і вимагайте аргументації.
- **Створіть безпечний простір:** Тема є чутливою. Наголосіть, що в класі немає "неправильних" думок, є лише аргументовані та неаргументовані позиції.
- **Керуйте часом:** Урок насичений. Чітко дотримуйтесь таймінгу кожного етапу.

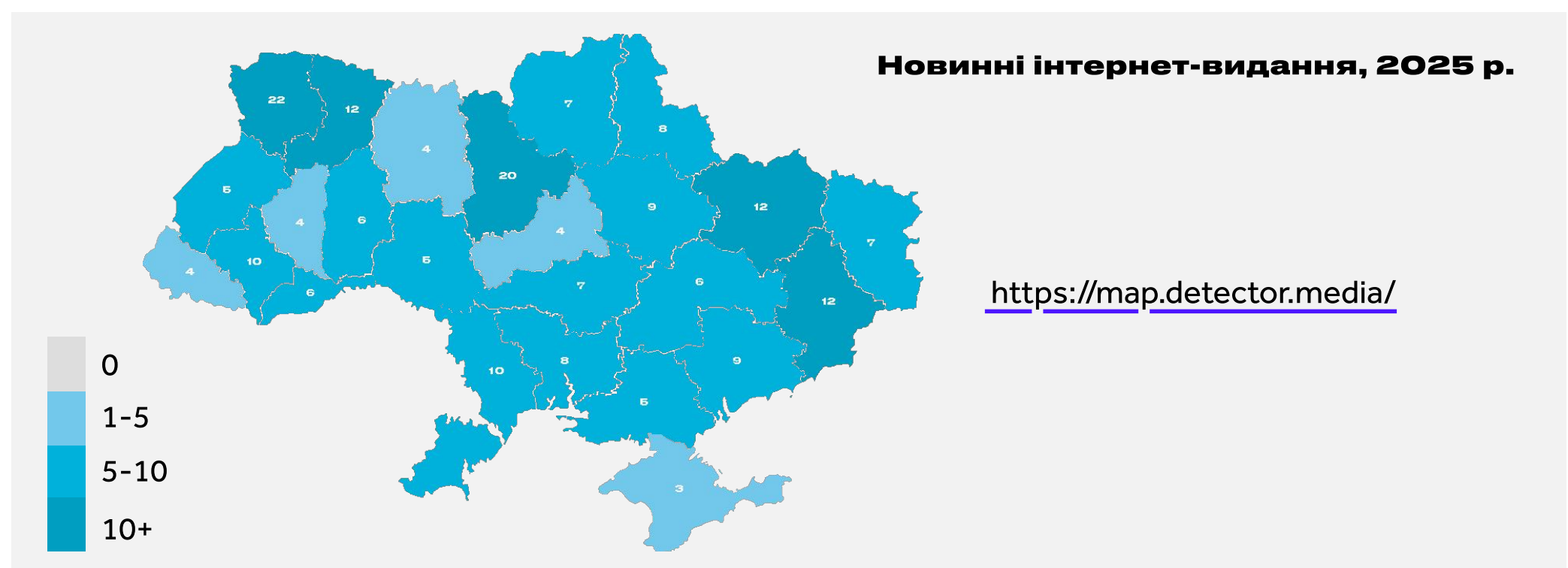
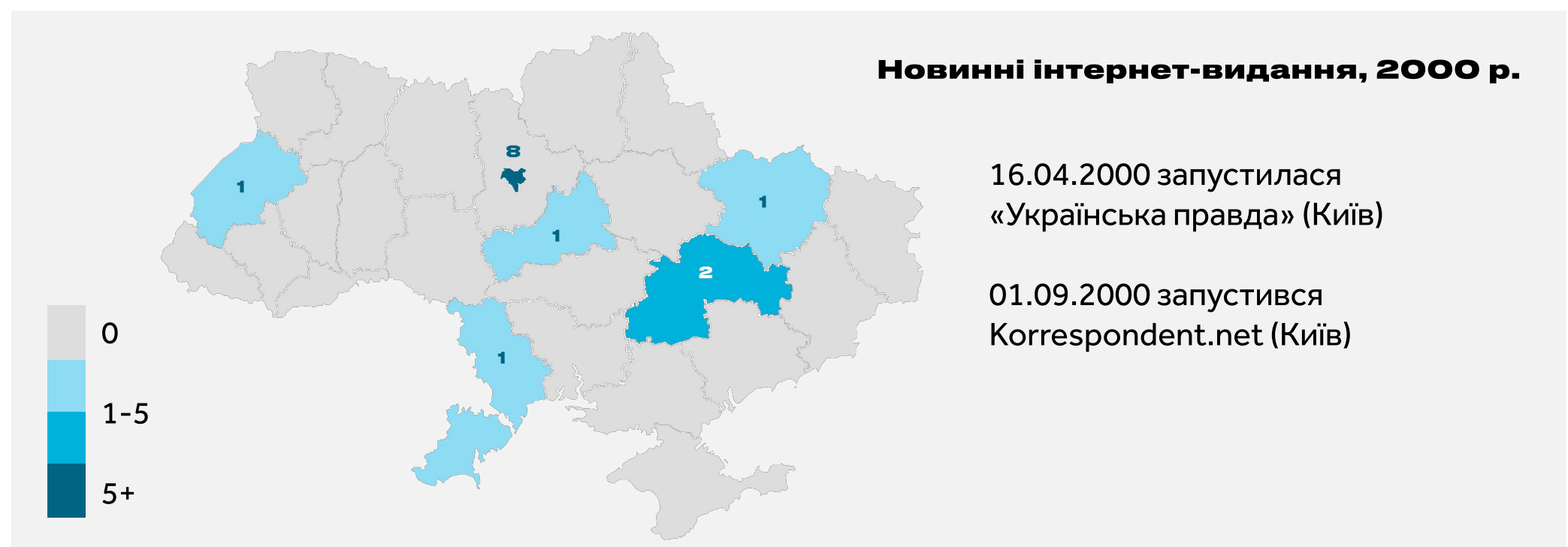
Провокація (мотиваційний старт)

Порівняння розвиненості мережі новинних інтернет-видань у 2000 р. і зараз.

Слова вчителя: Добрий день! Сьогодні ми говоритимемо про події, які назавжди змінили українську журналістику та суспільство. Погляньте, будь ласка, на екран. Перед вами карти, на яких позначена кількість новинних інтернет-видань України у 2000 році та нині.

Завдання: Як ви гадаєте, чому цей маленький острів свободи (онлайн-видання) був одночасно і надією для суспільства, і смертельною небезпекою для того, хто наважився його створити?

Методичний коментар: Цей вступ одразу візуалізує унікальність та масштаб явища "Української правди". Він фокусує увагу на суті конфлікту — протистоянні свободи слова та системи тотального контролю.

Практика

Дослідження

→ Етап 1: «Георгій Гонґадзе: Портрет на тлі епохи»

Слова вчителя: Людину, яка створила цей “острів свободи”, звали Георгій Гонґадзе. Часто його згадують лише як жертву системи, але ким він був насправді? Перевірмо кілька фактів з його біографії. Ваше завдання — визначити, вірите ви в них чи ні.

Коментар для вчителя: неправильні відповіді в списку закреслені.

Завдання 1: Вправа “Вірю/Не вірю”

- Був молодіжним чемпіоном Грузії з бігу.
- ~~Отримав стипендію та навчався у Гарвардському університеті.~~
- До 24 років воював у двох країнах.
- Заснував інтернет-видання, коли в Україні менше ніж 1% населення користувалися інтернетом.
- ~~Був депутатом Верховної Ради України у складі фракції “Руху”~~
- Був учасником популярного токшоу “Епіцентр”, де поставив вкрай незручне запитання тодішньому президенту Леоніду Кучмі.
- Посмертно отримав звання Героя України.
- ~~Працював кореспондентом української редакції ВВС у Лондоні.~~

Слова вчителя: розкажіть учням і ученицям про ключові факти біографії Георгія Гонґадзе, участь у війнах, діяльність у Львові, захоплення документалістикою.

А тепер подивімось, як саме Георгій спілкувався з владою, які питання його цікавили — і як влада на це реагувала. Це уривок із того самого ток-шоу.

Завдання 2: Перегляд та обговорення відео

- **Джерело:** YouTube, “Кучма & Гонгадзе | ЕПІЦЕНТР | (1999)” (03:09)

Кучма & Гонгадзе | ЕПІЦЕНТР | (1999)

Питання для обговорення:

- Який характер мала ця людина?
- Чим його манера ставити запитання відрізняється від прийнятої зараз?

Слова вчителя (підсумок етапу): Як ми бачимо, Георгій Гонгадзе був різнобічно обдарованою, енергійною та безстрашною людиною. Для нього професія журналіста була нерозривно пов’язана з пошуком і захистом правди. Георгій пояснював своє ставлення до влади так: “Я хочу жити вільно, не ховатися, хочу платити податки, хочу, щоб мене не обдирали, хочу, щоб мене поважали. Сьогоднішня влада цього не робить, і я вважаю, що саме тому її треба змінити”.

- **Питання для обговорення:** чи актуальні прагнення журналіста зараз? На вашу думку, які покращення відбулися в країні за чверть століття?

➔ Етап 2: “Злочин і протест: реакція суспільства”

Слова вчителя: 16 вересня 2000 року Георгій зник, а згодом його знайшли вбитим. А потім було оприлюднено плівки Мельниченка — це відкрило суспільству очі на те, про що розмовляють у кабінеті президента. Убивство та реакція на нього влади стали шоком для суспільства. У відповідь на злочин і брехню влади, яка відмовлялася його розслідувати, тисячі людей вийшли на вулиці з протестами, які отримали назву **“Україна без Кучми”**. Це була перша в історії незалежної України тривала масова акція протесту.

Завдання 3: Аналіз візуальних джерел

Виведіть на екран фотографії з акцій “Україна без Кучми”.

- **Питання:** Прочитайте гасла на плакатах: “Свободу слову!”, “Бандитам — тюрми!”, “Конституційні права громадян України”, “Кучма, де Гонгадзе?” і т.д. Якими були вимоги та настрої протестувальників?

Протести з вимогою свободи слова під Верховною Радою після зникнення журналіста Георгія Гонгадзе. Осінь 2000 року. Фото: Олександр Клименко

Депутат від Народного Руху України Тарас Чорновіл і дружина вбитого журналіста Мирослава Гонгадзе розклеюють листівки на Майдані Незалежності. Фото: Олександр Клименко

Труна з написом "Конституційні права громадян України"

→ Етап 3: “Медіадетективи” (15 хв.)

Слова вчителя: 28 листопада 2000 року лідер Соцпартії Олександр Мороз оприлюднив аудіозаписи з кабінету Кучми. Це викликало суспільний резонанс і масові протести. Розгорнулася справжня інформаційна війна. Зараз ми, як детективи, проаналізуємо, як цю подію висвітлювали різні сторони.

Об’єднайте клас у групи по 5-7 осіб.

Завдання: Робота в групах з автентичними джерелами

Кожна група отримує пакет джерел, знайомиться з ними та шукає відповіді на запитання:

Питання для груп:

- У чому Олександр Мороз звинуватив владу?
- Проаналізуйте позицію:
 - а) опозиції (О. Мороз);
 - б) влади (Л. Кучма);
 - в) незалежної преси (сайт “Українська правда”).

- Опишіть позицію сторони одним реченням.
- Знайдіть у тексті емоційно забарвлену лексику, яка підтверджує ваш висновок.
- Укладіть таблицю, що відобразить, які слова-маркери використовують сторони, щоб описати ті самі події.

Підсумуйте:

- У чому полягає відмінність між висловлюваннями в наданих джерелах? Чому інтонація текстів так відрізняється?
- Чи можна оцінити надані джерела за критеріями надійності/упередженості/доказовості?

Методичний коментар: Робота з автентичними джерелами є найефективнішим щепленням від медіаманіпуляцій та найкращою ілюстрацією важливості незалежної журналістики.

Джерело 1: Стенограма виступу О. Мороза у Верховній Раді

Заява О. Мороза у ВР (28 листопада 2000)

Прикладом такої тенденції є історія з журналістом Георгієм Гонгадзе. Професійно організоване зникнення, пасивність слідства при ігноруванні елементарно необхідних дій, непереконливість пояснень високих міліцейських посадовців наводять на думку про специфічну спланованість справи. ...

Пауза, що виникла після знайдення тіла, маніпуляції з речовими доказами, зволікання із завершенням судово-медичної експертизи, погрози фахівцям, що її розпочинали, є опосередкованим підтвердженням того, що зловмисники самі попали в розставлені ними тенета і, не знаючи, що робити далі, сподіваються, що увага суспільства до цього злочину згасне сама по собі. Згасне, як довкола вбивства Вадима Гетьмана, Євгена Щербаня, інших депутатів, підприємців, журналістів.

Сповзанню суспільства в пільму криміналу і бандитизму треба покласти край. Саме тому, маючи достатні підстави, зобов'язаний заявити, що замовником зникнення журналіста Георгія Гонгадзе є Президент України Леонід Кучма, причому замовником, який систематично контролював хід виконання свого доручення. В курсі підготовки і здійснення цього замовлення із самого початку був глава Адміністрації Президента Володимир Литвин. Безпосереднім розробником сценарію і організатором здійснення операції є міністр внутрішніх справ України Юрій Кравченко.

З усього цього можна зробити лише один невтішний висновок: на найвищих державних посадах в Україні, цілком імовірно, знаходяться кримінальні злочинці. Висновки з цього приводу має зробити Верховна Рада і суд.

http://w1.c1.rada.gov.ua/zakon/skl3/BUL36/281100_36.htm

Джерело 2: розшифровка фрагменту “плівок Мельниченка”

КУЧМА: (Розмовляє через переговорний пристрій з Литвином). Добрий день.

ЛИТВИН: - Добрий день.

КУЧМА: - І ти мені давай це саме, по "Українській Правді"... (фраза нерозбірливо). Та будем вирішувати, що з ним робити. Він просто абарзєл же ж.

ЛИТВИН: - Мені справу потрібно.

КУЧМА: - Га?

ЛИТВИН: - Справу затребувати? ... (нерозбірливо)

КУЧМА: - Хорошо.

ЛИТВИН: - Справу ... дєлаєм прямо в копії.

КУЧМА: - Ні, мені справа не потрібна... (веде розмову з невідомим чоловіком) - "Українська Правда", ну це просто вже, **бля**, оборзєлі. Подонок, **бля**, Грузін, грузін.

Невідомий: - Гонгадзе?

КУЧМА: - Гонгадзе. Ну, хто же его фінансіруєт?...

Невідомий: - Ну, він активно співпрацює з цим, з Морозом, з "Гранями". Я в суботу його ... з Матвієнко.

КУЧМА: - В суд може, тут нардеп, хай би юристи подали в суд. Це ж до прокуратури, да?

Невідомий: - Нєт, пусть Кравченко скажет на меня и ещє на (незрозуміле слово - Горбанєєва чи Компанєєва) і Халандовіча.

КУЧМА: - Просто, **бля ... есть какая-то, сука, бля** ... Департіровать його, **блять**, в Грузію і викінуть там на **хуй**.

Невідомий: - Отвєзті его в Грузію і кінуть там.

КУЧМА: - Чєчєнцев надо, чтобы укралі его і викінулі.

КРАВЧЕНКО: - Я, щось прізвище таке...

КУЧМА: - Ну, подонок, бля, висшей мєри.

КРАВЧЕНКО: - Гонгадзе. Він у нас уже дєсь проходив...

КУЧМА: - Га?

КРАВЧЕНКО: - Він проходив дєсь. Пошукаємо.

КУЧМА: - Значить, те що він пише весь час у якусь "Українську ж там правду", її в Інтернет шурує, розумієш? Ну хто його? Фінансує хтось.

КРАВЧЕНКО: - (нерозбірливо). У мене люди ... (нерозбірливо, можливо, контрозвідка?)

КУЧМА: - А головне, треба його, я кажу, на зразок, так Володя каже, треба щоб чеченці його вкрали і вивезли його в Чечню на **хуй** і викуп попросили.

КРАВЧЕНКО: - Та ми його дєсь ... я вам скажу... Та це такі люди (сміється) капітальні ... (нерозбірливо), не розтрощив ніде.

КУЧМА: - Ну, а його в Грузію відвезти і та й все.

Джерело 3: Стаття в “Українська правда” від 06.12.2000

Кучма чекає "чергового викиду дезінформації"

Ситуація неординарна вимагає адекватної реакції. З самого початку кризи реакція Банкової була неадекватною. У відповідь на сенсаційне звинувачення Кучма тільки огризнувся - "це провокація спецслужб". Ніхто із звинувачених не сказав - "нісенітниця, ніхто такого не говорив, ніколи подібних розмов не було!".

І ось через тиждень (!) адміністрація народила заяву, з якою в середу ввечері від трьох "скривджених" було доручено виступити президенту. Для оголошення запізнілої реакції традиційно обрали Перший національний.

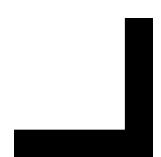
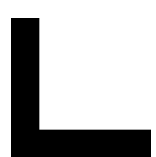
Головна ідея - заспокоїти не стільки український народ (який завдяки зусиллям вітчизняних ЗМІ тільки здогадується про те, що ж насправді сталося), скільки західну громадськість через акредитованих в Україні дипломатів.

Отже, у відповідь на звинувачення опозиції Кучма і далі має намір "стверджувати демократичні принципи" і буде всіляко класти зі своєї сторони край авторитарним намірам. Що ще важливо - з промови зрозуміло, що Кучма не має наміру здавати позиції і зробить все, щоб дострокових президентських виборів не було. Президент застерігає, що в іншому випадку Україну чекає війна і розруха.

"Розвиток подій в останні дні свідчить, що Україну штовхають до грані, за якою - хаос, анархія, дезорганізація суспільного життя", передає слова "гаранта" Інтерфакс-Україна. "Заява, озвучена 28 листопада у Верховній Раді - не перший і не єдиний доказ цьому" каже він і бачить в цьому "свідомо спровоковану і чітко сплановану політичну провокацію", з метою "виставити Україну в очах світу як нецивілізовану державу, дике і темне суспільство". "Оскільки ініціатори цієї авантюри ні за що не визнають, що вона направлена проти України, то мішенню обрано президента. Крім того, що я президент, я ще і людина, і чисто людському не можу мовчати, коли ганьблять тебе і твою сім'ю", - заявив Кучма, для якого типово асоціювати себе з державою. Я єсь народ. А спогад про сім'ю - чистий PR.

"За скоординованими діями анонімів простежується професійний почерк тих, хто на цьому вже добре набив руку... Йде нечиста і нечесна гра. Втягнути в неї себе дозволили і окремі українські політики, але сценарій, схоже, написаний не ними", - переконаний "гарант".

"Саме так я розцінюю нагнітання напруженості і пристрастей навколо справи журналіста Георгія Гонгадзе", - сказав Кучма і тут же згадав про свободу слова. "Я виступав і виступаю за свободу слова, проти тиску на засоби масової інформації, за можливість вільного публічного висловлювання своєї думки. Видання, які відносять себе до непримиренної опозиції, як виходили, так і виходять", - сказав Кучма. (І де президент бачив в Україні непримиренну опозицію, а також опозиційну пресу, якщо не рахувати партійної? - УП).

При цьому Кучма добре знає, що попереду його чекають "чергові викиди дезінформації і відвертої брехні".

"Звідки беруться, ким і як реалізуються такі, з дозволу сказати, "технології", хто за ними стоїть все це зараз вивчається" - сказав Кучма, підкресливши, що "фронтальна атака на основи нашої державності, на стабільність в українському суспільстві, успіху не матимуть".

"Мені ні в чому виправдовуватися. І ніхто, ні якісь кампанії, ні чий то шантаж, не підштовхнуть, не спровокують мене на які б то не було авторитарні дії, на зміну політичного курсу. Я діяв і діятиму в правовому полі. В Україні і надалі послідовно затверджуватимуться демократичні принципи. Кинути українське суспільство у вир нездорових пристрасей, принести в жертву його мир і спокій не вдасться нікому", - погрозив Кучма.

Треба визнати, що Кучма, швидше зі все, був щирим. Він не сказав ані слова брехні, крім хіба що репліки про свободу слова. Але у цій заяві президент знову не сказав, що аудіозапис не достовірний, а такої розмови в принципі не було, і бути не могло.

<https://www.pravda.com.ua/news/2000/12/6/2981424/>

Джерело 4: Відеозапис коментаря Президента Леоніда Кучми.

Рефлексія

→ Етап 1: “Спадщина: премія і пам'ять”

Слова вчителя: Ім'я Георгія Гонгадзе сьогодні — це не просто спогад. Це найвища нагорода для українських журналістів, які, як і він, є новаторами, говорять правду і служать суспільству. Його справа живе в роботі цих людей.

Виведіть на екран сайт Премії імені Георгія Гонгадзе <https://gongadzeprize.com.ua/award-winners> — частину сторінки з метою премії, та залиште її до завершення подальшої дискусії.

→ Етап 2: Підсумкова дискусія “Сила одного голосу”

Питання для обговорення (виберіть до 3):

- Як цензура стимулювала появу незалежних онлайн-видань?
- Які інструменти впливу застосовував Георгій Гонгадзе? Чи були б вони ефективними сьогодні?
- Чому саме інтернет-формат став проблемою для влади у 2000 р.?
- Як особиста позиція журналіста переростає в суспільний резонанс?
- Сьогодні кожен смартфон — це потенційний диктофон і камера. Чи стало від цього легше говорити правду?
- Що змінилося в медіаландшафті від 2000 р. дотепер (швидкість, платформи, ризики)? Що залишилося таким, як було?
- Премія Гонгадзе щороку відзначає сміливих журналістів. Що це говорить нам про сучасну Україну і боротьбу за правду?

Завершальне слово вчителя: Історія Георгія Гонгадзе — не про те, як система вбиває людину. Це про те, як ідеї й переконання однієї людини можуть виявитися сильнішими за будь-яку систему. Журналіст не просто заснував сайт, він запустив процес, який неможливо зупинити. Те, що в нашій країні існують незалежні ЗМІ, відбуваються журналістські розслідування, виходять якісні неманіпулятивні новини — результат боротьби Георгія Гонгадзе.

Методичний коментар: Рефлексія пов'язує всі етапи уроку в єдине ціле, перекидаючи місток від історичних подій до особистого досвіду учнів та сучасних реалій. Це спонукає до формування власної громадянської позиції, що є головною метою уроку.

➔ **Домашнє завдання: «Сучасний медіадетектив»**

Знайдіть у будь-якому сучасному українському незалежному виданні («Українська правда», «Схеми», Bihus.Info тощо) одне журналістське розслідування. Напишіть короткий аналіз (до 1 сторінки), відповівши на запитання:

- Яку суспільно важливу проблему розкриває цей матеріал?
- Чому, на вашу думку, така робота є важливою для демократичного суспільства?
- Як це розслідування продовжує справу, яку розпочав Георгій Гонгадзе?

